
XIII

LES NOTES, LES REMISSIONS I LES REFERÈNCIES
BIBLIOGRÀFIQUES I D'OBRES MUSICALS

Sumari

1. Les notes
 - 1.1. Definició de *nota*
 - 1.2. Classes de notes
 - 1.2.1. Notes de l'autor/ra de l'obra
 - 1.2.2. Notes del traductor/ra
 - 1.2.3. Notes de l'editor/ra
 - 1.3. Composició de les notes
 - 1.4. Les crides de nota
 - 1.4.1. Col·locació de les crides de nota en el text
 - 1.4.2. Tipus de crides de nota
 - 1.4.3. Resum
 - 1.5. Col·locació de les notes en l'obra
 - 1.5.1. Notes al peu de la pàgina
 - 1.5.2. Notes al final del capítol o de l'obra
 - 1.5.3. Notes referents a conceptes dins de quadres
 - 1.5.4. Notes entre el text
 - 1.5.5. Notes dins de textos en columnes
 - 1.5.6. Notes llargues
 - 1.5.7. Pàgines amb moltes notes
 - 1.5.8. Notes marginals
 - 1.6. Numeració de les notes en l'obra
 - 1.6.1. En obres amb només una classe de notes
 - 1.6.2. En obres amb més d'una classe de notes
 - 1.6.3. En textos de més d'una columna
2. Les remissions. Les referències bibliogràfiques
 - 2.1. Definició de *remissió*
 - 2.2. Definició de *referència*
 - 2.3. Les referències bibliogràfiques
 - 2.4. Elements de les referències bibliogràfiques
 - 2.4.1. Responsabilitat principal o autoria
 - 2.4.2. Títol
 - 2.4.3. Responsabilitat secundària
 - 2.4.4. Edició
 - 2.4.5. Dades de publicació o peu d'impremta
 - 2.4.6. Importància material
 - 2.4.7. Col·lecció
 - 2.4.8. Notes a la descripció bibliogràfica
 - 2.4.9. Número normalitzat
 - 2.4.10. Parts components de monografies o de publicacions seriades
 - 2.4.11. Resum
 - 2.5. Esquema de les referències bibliogràfiques més usuals
 - 2.5.1. De monografies
 - 2.5.2. De publicacions en sèrie
 - 2.5.3. De parts de monografies
 - 2.5.4. De parts de publicacions en sèrie
 - 2.6. Regles generals de transcripció de les referències bibliogràfiques
 - 2.6.1. Tipus de lletra
 - 2.6.2. Puntuació i altres signes gràfics
 - 2.6.3. Abreviacions

- 2.6.4. Addicions i correccions
- 2.6.5. Transliteració o romanització
- 2.7. Llistes de referències bibliogràfiques
 - 2.7.1. Ordenació
 - 2.7.2. Diverses obres d'un mateix autor/ra
 - 2.7.3. Algunes o totes les obres d'un mateix autor/ra
- 2.8. Les citacions bibliogràfiques
 - 2.8.1. Definició de *citació bibliogràfica*
 - 2.8.2. Tipus de citacions bibliogràfiques
- 3. Les referències d'obres musicals
 - 3.1. Les referències musicals dins de text
 - 3.2. Les referències musicals en els programes
- 4. Les referències bibliogràfiques de recursos electrònics
 - 4.1. Referències de textos electrònics, bases de dades i programes informàtics
 - 4.2. Referències de parts de textos electrònics, bases de dades i programes informàtics
 - 4.3. Referències de publicacions en sèrie electròniques completes
 - 4.4. Referències d'articles i altres contribucions en publicacions en sèrie electròniques
 - 4.5. Referències de sistemes electrònics de butlletins de notícies, llistes de discussió i de missatgeria
 - 4.6. Referències de missatges electrònics
- 5. Bibliografia

1. Les notes¹

1.1. Definició de nota

D'acord amb la *Gran enciclopèdia catalana*,² una nota és una «Crida de citació (lletres, número o signe) que hom posa en un document (text o manuscrit) a manera d'avertiment (aclarament, explicació o comentari) per advertir al lector/ra que consulti l'anotació corresponent que, encapçalada per un signe idèntic, trobarà al marge, al peu de la pàgina o a la fi de l'obra o de cadascuna de les seves divisions».

D'aquesta definició es dedueix que hi ha en la nota la manera de cridar l'atenció del lector/ra (la *crida*) i l'anotació o nota pròpiament dita; sovint, però, el terme *nota* s'usa per referir-se, o bé només al primer concepte, o bé només al segon, o bé a tots dos en conjunt.

1.2. Classes de notes

D'acord amb qui fa la nota, es pot parlar de tres menes de nota: de l'autor/ra, del traductor/ra o de l'editor/ra.

1.2.1. Notes de l'autor/ra de l'obra

Són les notes que l'autor/ra de l'obra va introduint en la redacció del text. Des del punt de vista de l'edició, cal tenir en compte si hi ha notes d'autor/ra en un text original del qual es fa una traducció o una edició crítica. Tant en un cas com en l'altre, treballa sobre el text una altra persona —un traductor/ra, en el primer cas; un editor/ra o curador/ra,³ en el segon—, la qual pot introduir-hi notes seves. En aquest cas, per distingir, d'una banda, les notes de l'autor/ra i, de l'altra, les del traductor/ra o de l'editor/ra, cal indicar al final de cada nota qui l'ha feta.

Pel que fa a les de l'autor/ra, hi ha dos criteris: o bé no marcar-les perquè ja es marquen les altres, o bé marcar-les posant entre parèntesis l'abreviatura *n. de l'a.* Dels dos criteris, és més segur el segon perquè el lector/ra sap en tot moment de qui és la nota.

[1] 123. Com ja s'ha dit més amunt. (N. de l'a.)

1.2.2. Notes del traductor/ra

Són les notes que introdueix qui tradueix el text, generalment per aclarir-ne algun aspecte, probablement de comprensió difícil per al lector/ra.

1. Agraïm a Ramon Solsona les observacions que ens ha fet arran d'una lectura atenta d'una primera versió d'aquest capítol (1995).

2. *Gran enciclopèdia catalana*. 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1988-1993. 25 v. Vol. 16, s. *nota* (p. 219).

3. Terme habitual en el món editorial per designar la persona que té cura d'una edició crítica. Albert Jané en el seu article del 16.1.83 al diari *Avui* abona aquesta denominació, que troba usada per Joan Solà a *Del català...*, p. 165. La 3a edició del *Diccionari de la llengua catalana*, d'Enciclopèdia Catalana, SA (s. *curador*), ja dona l'exemple «El curador d'aquella edició». El DIEC ja el recull.

En el cas que n'hi hagi poques, s'intercalen en la numeració de les de l'autor/ra i es distingeixen amb les abreviatures *n. del t.* o *n. de la t.*, posades entre parèntesis després del punt final del text de la nota.

[2] 124. Paraula en alemany a l'original. (N. del t.)

En el cas que n'hi hagi tantes com notes de l'autor/ra o més, cal pensar a establir una numeració diferent per a cada classe de notes (v. § 1.6.2).

1.2.3. Notes de l'editor/ra

Són les notes que l'editor/ra —entès com la persona que té cura de la preparació del text en el sentit de comentar-lo, d'establir-ne la forma original, etc.— introdueix en el text per comentar algun aspecte interessant per al lector/ra.

Per distingir-les, s'usa l'abreviatura *n. de l'e.*, entre parèntesis després del punt final del text de la nota —o *n. del c.* o *n. de la c.*, en el cas que fem servir el terme *curador* o *curadora*.

[3] 124. *Recó* en l'edició de 1854. (N. de l'e.)

En l'edició crítica de textos literaris, en els quals no acostuma a haver-hi notes de l'autor/ra, quan n'hi ha, generalment són aquestes les que es marquen amb l'abreviatura corresponent, i no les de l'editor/ra, per una raó d'economia.

1.3. Composició de les notes

1.3.1. En aquest apartat, parlarem de composició de les notes, tant en el sentit d'especificar quins elements han de tenir les notes, com en el de determinar quines han de ser les seves característiques tipogràfiques.

Pel que fa als elements necessaris en les notes, cal esmentar la *crida* (és a dir, el senyal inserit en el text per remetre el lector a la *nota*) i la nota pròpiament dita (és a dir, el comentari fora del cos del text).

La nota ha d'anar encapçalada pel mateix senyal de crida utilitzat en el cos del text (v. § 1.4.2). Aquest senyal, quan consisteix en una xifra o una lletra —lletra que s'ha de compondre en cursiva— volades, s'acostuma a compondre en el mateix cos de la nota, sense fer-lo volar i seguit d'un punt. Després d'un espai fix, ha de venir el text de la nota.

El sistema més usual de compondre les notes entre les editorials catalanes és encapçalar-les amb el senyal de crida utilitzat en el cos del text (v. § 1.4.2) seguit d'un punt i un espai fix (generalment un quadrati), i posar-ne a continuació el text, començat amb majúscula i acabat amb un punt. Quan el senyal és un asterisc, no cal posar cap punt per separar-lo del text de la nota.

[4a] 1. Com ja va dir Descartes repetidament.

[4b] * Com ja va dir Descartes repetidament.

[4c] a. Com ja va dir Descartes repetidament.

Altres sistemes utilitzats per les editorials catalanes són els següents:

a) Amb el senyal de crida entre parèntesis, un espai i el text a continuació.

[5] (1) També cal pronunciar palatal, naturalment, la *g* de *burgesia*.

b) Amb el senyal de crida volat, un espai fix i el text a continuació.

[6a] ¹ Deixo la fraseologia per als altres diccionaris.

c) Amb el senyal de crida volat, el parèntesi de tancament, un espai i el text a continuació.

[6b] ~ ¹) Deixo la fraseologia per als altres diccionaris.

Quan el senyal de crida consta de més d'un caràcter, cal tenir en compte que l'alineació amb els que només en tenen un es fa per la dreta, a partir de l'element separador (el punt), si n'hi ha.

[7] 9. La grafia *tl* de mots com *espatla* [...].

10. Al costat de *yl*, eren freqüents [...].

[8] * Volem agrair l'ajut que ens va donar [...].

** No cal dir que el títol del treball [...].

1.3.2. En la transcripció de les notes es poden donar les circumstàncies següents:

a) El contingut de la nota és pertinent per a diferents passatges del text. En aquest cas, per no haver de repetir la nota, es pot repetir el mateix senyal de crida. Aquest sistema és pràctic sobretot quan el text de la nota és llarg, i és pertinent per a passatges diferents de la mateixa pàgina, o bé quan les notes no són al peu de la pàgina, sinó al final del capítol o de l'obra.

[9] Aquest home era un *bon vivant*¹ [...]. Demostrava sempre un *savoir faire*¹ [...] i buscava sempre *épater le bourgeois*¹ [...].

1. En francès a l'original. (N. del t.)

b) La nota consisteix en una referència bibliogràfica, l'autor/ra de la qual ha estat esmentat immediatament abans. En aquest cas, encara que l'obra de referència no sigui la mateixa que l'anterior, en comptes de repetir el nom sencer de l'autor/ra, de vegades es posa el mot d'origen llatí *ídem* ('el mateix') o la seva abreviatura *íd.*, amb la inicial en versal i en versaleta les altres lletres (aquesta grafia no és imprescindible; es pot compondre sense versaletes, per tal com el terme és prou explícit).⁴ En general, però, és preferible d'escriure el nom complet cada vegada, especialment si les referències han de quedar en pàgines diferents (tinguem en compte que normalment, quan es compon un original, no es pot saber com quedaran disposades en l'obra impresa).

[10a] ~ 24. SOLÀ, Joan. *Estudis de sintaxi catalana*, 2. Barcelona: Edicions 62, 1973, p. 54.

25. ÍDEM. *A l'entorn de la llengua*. 2a ed. Barcelona: Laia, 1984, p. 83.

[10b] 24. SOLÀ, Joan. *Estudis de sintaxi catalana*, 2. Barcelona: Edicions 62, 1973, p. 54.

25. SOLÀ, Joan. *A l'entorn de la llengua*. 2a ed. Barcelona: Laia, 1984, p. 83.

Una altra manera de disposar la referència bibliogràfica és fer-ho sense invertir l'ordre de nom i cognom, i separant les diferents informacions mitjançant comes.

[10c] 24. Joan SOLÀ, *Estudis de sintaxi catalana* 2, Barcelona, Edicions 62, 1973, p. 54.

25. Joan SOLÀ, *A l'entorn de la llengua*, 2a ed., Barcelona, Laia, 1984, p. 83.

4. Vegeu el capítol iv, § 5.2.e.

Aquest sistema és especialment útil en textos que porten, en una mateixa nota a peu de pàgina, un reguitzell de referències seguides (el separador entre referència i referència és el punt i coma).

- [11] 27. Joan SOLÀ, *Estudis de sintaxi catalana 2*, Barcelona, Edicions 62, 1973, p. 54; Pompeu FABRA, *Gramàtica catalana*, 7a ed., Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1933; Mila SEGARRA, *Història de la normativa catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1987.

c) La nota consisteix en la referència bibliogràfica d'una obra esmentada immediatament abans. En aquest cas, de vegades es posa ÍDEM (v. § 1.3.2.b) i, després d'un punt i un espai fix, *Ibidem* ('en el mateix passatge d'un text ja citat'), *Op. cit.* ('en l'obra citada') o bé *Loc. cit.* ('en el lloc citat'),⁵ en versal la inicial, en caixa baixa les altres lletres, i totes en cursiva (aquesta grafia tampoc no és imprescindible; es pot compondre perfectament en rodona fina amb el mateix significat). Com que normalment els passatges d'una obra que citem són d'un mateix autor, hi ha qui s'estalvia ÍDEM, i posa només *Ibidem*. Cal, però, mirar que no hi pugui haver ambigüitats o confusions. De tota manera, és preferible ser explícit en les dades que donem (tal com ho hem fet al § 1.3.2.b), i per fer-ho tenim opcions avantatjoses diverses (v. els exemples [12e] a [12h]).

- [12a] ~ 24. SOLÀ, Joan. *Estudis de sintaxi catalana 2*. Barcelona: Edicions 62, 1973, p. 54.
25. ÍDEM. *Ibidem*, p. 79.
- [12b] ~ 24. SOLÀ, Joan. *Estudis de sintaxi catalana 2*. Barcelona: Edicions 62, 1973, p. 54.
25. *Ibidem*, p. 79.
- [12c] ~ 24. SOLÀ, Joan. *Estudis de sintaxi catalana 2*. Barcelona: Edicions 62, 1973, p. 54.
25. *Op. cit.*, p. 79.
- [12d] ~ 24. SOLÀ, Joan. *Estudis de sintaxi catalana [...]*, p. 54.
25. *Loc. cit.*, p. 79.
- [12e] 24. SOLÀ, Joan. *Estudis de sintaxi catalana 2*. Barcelona: Edicions 62, 1973, p. 54.
25. SOLÀ, Joan. *Estudis...*, p. 79.
- [12f] 24. SOLÀ, Joan. *Estudis de sintaxi catalana 2*. Barcelona: Edicions 62, 1973, p. 54.
25. Joan SOLÀ, *Estudis...*, p. 79.
- [12g] 24. SOLÀ, Joan. *Estudis de sintaxi catalana 2*. Barcelona: Edicions 62, 1973, p. 54.
25. Joan SOLÀ (1973), p. 79.
- [12h] 24. SOLÀ, Joan. *Estudis de sintaxi catalana [...]*, p. 54.
25. Joan SOLÀ (1973), p. 79.

d) La nota ha de recollir que una opinió, un fet, etc., es troba de manera generalitzada en una obra prèviament citada. En aquest cas, per donar a entendre que aquesta opinió, fet, etc., és fàcilment localitzable en l'obra de referència perquè és molt freqüent, s'usa el mot llatí *passim* ('arreu'), en cursiva. La segona edició del DIEC (2007) ha oficialitzat la catalanització d'aquest mot (*pàssim*); per tant, podem usar tant *passim* com *pàssim*, per bé que és preferent l'ús de la forma catalanitzada.

- [13a] 26. FUSTER, Joan. *Diccionari [...]*, *passim*.
[13b] 26. FUSTER, Joan. *Diccionari [...]*, *pàssim*.
[13c] 26. Joan FUSTER. *Diccionari [...]*, *pàssim*.

5. Vegeu el capítol IV, § 3.2.e.

1.3.3. Pel que fa als aspectes tipogràfics de les notes, a part els ja esmentats, el més important és que el cos del text de les notes ha de ser sempre més petit que el cos del text, ja que això en facilita visualment la diferenciació.

D'altra banda, recordem que en les referències bibliogràfiques en nota a peu de pàgina no cal invertir l'ordre del nom i el cognom, si no es tracta d'una llista en la qual les referències han d'anar ordenades alfabèticament les unes sota les altres.

1.4. *Les crides de nota*

Com ja hem comentat, la crida és el senyal que l'autor/ra, el traductor/ra o l'editor/ra posen en el text per remetre el lector/ra a una nota. Aquest senyal, com veurem més avall, pot consistir en un número, una lletra o un asterisc. Si es tracta d'un signe volat, el cos de la crida ha de ser proporcional al cos del text general (aquesta proporció és fixada pel dissenyador/ra de la font).

Si la crida va darrere d'un títol que té un cos molt superior al cos del text general, es recomana de reduir una mica el cos que correspondria proporcionalment a la crida, per tal que no ressalti excessivament (en qualsevol cas, la crida s'ha de compondre amb lletra regular rodona i, com a mínim, ha d'estar alineada per dalt amb relació a la línia superior de les majúscules del títol).

1.4.1. *Col·locació de les crides de nota en el text*

Les crides han d'anar en general darrere el mot que provoca la nota. Si darrere aquest mot hi ha un signe de puntuació, la crida es col·loca després, ja que el signe tanca el fragment i ha d'anar lligat al mot que el precedeix.

[14] Badia demostra en la seva obra¹ [...].

[15] No ha de ser una resposta concloent,¹ [...].

En el cas que el signe de puntuació en qüestió sigui un parèntesi o un claudàtor de tancament, la crida va també a fora, llevat que es refereixi únicament a una part del text interior (v. § 1.4.3).

[16] [...] àrees d'influència¹ (o zones d'actuació).

[17] [...] àrees d'influència (o zones¹ d'actuació).

[18] [...] àrees d'influència (o zones d'actuació).¹

En el cas que la crida consisteixi en un número volat, és recomanable deixar un espai fi entre aquest i l'última lletra o l'últim signe de puntuació, si aquests són més alts que la meitat de la lletra (claudàtor, admiració, interrogació, parèntesi, dos punts, punt i coma, etc.); en els altres casos, no cal. (Aquesta recomanació només se segueix en edicions molt acurades.)

[19] Grimalt¹ opina que [...]

[20] [...] Cal realment dir aquestes coses?¹

1.4.2. *Tipus de crides de nota*

1.4.2.1. AMB UN NÚMERO VOLAT. La crida pot consistir en un número volat (és a dir, de cos més petit i col·locat a la part superior de la ratlla), després del mot

que provoca la nota o del signe de puntuació que segueix aquest mot (v. els ex. [14] i [15] i § 1.4.1).

La proporció entre la mida del cos del text i la del cos de les crides no sempre és la mateixa: quan el cos del text és el corrent dels textos impresos (entre 9 i 16 punts), la diferència entre els dos cossos és de dos o tres punts; quan el cos del text és més gros (entre 17 i 24 punts), la diferència ha de ser més gran, perquè a partir d'una mida determinada la crida es veuria massa grossa, i, quan el cos del text és més petit (menys de 9 punts), la diferència ha de ser més petita, perquè, si no ho fos, la crida podria no veure's clarament. Així mateix, el número de la crida ha de fer caixa per dalt amb la línia superior de les majúscules.

1.4.2.2. AMB UN NÚMERO ENTRE PARÈNTESIS. La crida pot consistir en un número del mateix cos que el text, posat entre parèntesis i col·locat immediatament després del mot que provoca la nota o del signe de puntuació que segueix aquest mot (v. § 1.4.1).

- [21] Badia demostra en la seva obra⁽¹⁾ [...].
[22] No ha de ser una resposta concloent,⁽¹⁾ [...].

Aquesta solució ha de ser l'habitual en textos mecanografiats o reproduïts en ordinadors que no permeten fer volar caràcters; però en textos impresos és una solució que, si la comparem amb la dels números volats, enfarfega molt el text visualment.

1.4.2.3. AMB UN NÚMERO VOLAT ENTRE PARÈNTESIS. La crida pot consistir en un número volat entre parèntesis, tant l'un com els altres de cos més petit que el del text; o en un número volat entre parèntesis, els parèntesis del qual siguin del mateix cos que el text. Pel que fa a la seva situació respecte dels signes de puntuació, cal seguir la mateixa norma que en els casos anteriors (v. § 1.4.2.1 i 1.4.2.2).

- [23a] Badia demostra en la seva obra⁽¹⁾ [...]
[23b] No ha de ser una resposta concloent,⁽¹⁾ sinó [...]
[24a] Badia demostra en la seva obra⁽¹⁾ [...]
[24b] No ha de ser una resposta concloent,⁽¹⁾ sinó [...]

Aquestes solucions són rarament emprades en els textos catalans.

1.4.2.4. AMB UNA LLETRA MINÚSCULA VOLADA. La crida pot consistir en una lletra cursiva minúscula volada, entre parèntesis o no, sistema que és útil per als passatges en què els números poden induir a confusió (p. ex., fragments com quadres amb xifres i fórmules). (Pel que fa al cos dels parèntesis, valen les mateixes consideracions que per als casos de § 1.4.2.3, i, per a la seva situació respecte dels signes de puntuació, les consideracions de § 1.4.2.2 i 1.4.2.3.)

[25a]	<i>Població</i>	<i>Any</i>	<i>Renda per capita (en \$)</i>
	60.334 ^a	1980 ^b	134 ^c
[25b]	<i>Població</i>	<i>Any</i>	<i>Renda per capita (en \$)</i>
	60.334 ^(a)	1980 ^(b)	134 ^(c)

1.4.2.5. AMB UNA LLETRA VERSAL ENTRE PARÈNTESIS. La crida pot consistir en una lletra versal rodona volada entre parèntesis; és un sistema, però, molt poc usat perquè la crida es distingeix difícilment del text. (Pel que fa a la seva situació respecte dels signes de puntuació, v. § 1.4.2.2 i 1.4.2.3.)

- [26] Badia demostra en la seva obra^(A) [...].
[27] No ha de ser una resposta concloent,^(A) sinó [...].

1.4.2.6. AMB ASTERISC. La crida pot consistir en un asterisc, o més d'un, sol o entre parèntesis. Aquest senyal s'utilitza poc —només en casos en què els números o les lletres poden induir a confusió— perquè no permet fer gaires notes correlatives. (Pel que fa al cos dels parèntesis, v. § 1.4.2.3; pel que fa a la seva situació respecte dels signes de puntuació, v. § 1.4.2.2 i 1.4.2.3.)

- [28a] La fórmula de l'àrea de la circumferència és πr^2 .*
- [28b] La fórmula de l'àrea de la circumferència és πr^2 .(*)
- [28c] La fórmula de l'àrea de la circumferència és πr^2 .*

Fent servir els asteriscos, la primera nota de cada pàgina comença amb un sol asterisc. Només es fa servir més d'un asterisc quan hi ha més d'una nota en la mateixa pàgina.

1.4.2.7. CITACIONS BIBLIOGRÀFIQUES AMB EL NOM DE L'AUTOR/RA I L'ANY DE PUBLICACIÓ DE L'OBRA. Un sistema prou generalitzat de remetre el lector/ra a un passatge d'una obra és citar-lo entre parèntesis pel cognom de l'autor/ra de l'obra, en caixa alta i baixa o en versaletes, seguit de l'any de publicació i la pàgina de referència. Com que l'any de la publicació es pot expressar com una especificació o una aposició explicativa respecte al cognom de l'autor/ra, entre tots dos pot haver-hi o no una coma.

- [29a] Aquest concepte d'oració (Hernanz, 1982, p. 13) [...].
- [29b] Aquest concepte d'oració (HERNANZ, 1982, p. 13) [...].
- [29c] Aquest concepte d'oració (Hernanz 1982, p. 13) [...].
- [29d] Aquest concepte d'oració (HERNANZ 1982, p. 13) [...].

Complementàriament, com expliquem més endavant (cf. § 2.8.2.3), la llista de referències bibliogràfiques s'ordena amb el mateix criteri.

1.4.3. *Resum*

En textos impresos, les crides més utilitzades són els números volats, sense parèntesis, perquè no afegeixen pesadesa al text i, tanmateix, no passen inadvertits al lector/ra.

Quan, per alguna possibilitat de confusió, és millor no fer servir números, es poden fer servir lletres volades o asteriscos; l'avantatge de les primeres és que permeten una sèrie més llarga de notes correlatives (de la *a* a la *z*) que els segons (*, **, ***).

Qualsevol crida va darrere del signe de puntuació que tanca el fragment al qual es refereix la nota; en el cas dels parèntesis o claudàtors, però, cal assegurar-se que la nota es refereix al fragment anterior al parèntesi o al claudàtor inicials, a un element intern o al fragment entre parèntesis o claudàtors en conjunt, per saber si la crida ha d'anar abans dels parèntesis o claudàtors, dins o després.

1.5. *Col·locació de les notes en l'obra*

1.5.1. *Notes al peu de la pàgina*

Generalment, les notes pròpiament dites se situen al peu de la mateixa pàgina on hi ha la crida i es componen amb la primera ratlla entrada. Ara bé, no sempre és possible encabir-les totes en la mateixa pàgina perquè pot ser que n'hi hagi moltes o que siguin molt llargues.

Tipogràficament, se separen del cos del text, o bé per un mig filet fi, o bé per un espai blanc; aquest segon sistema és el més usual, perquè, combinat amb el cos menor

dels caràcters de les notes, ja les distingeix prou del text (ex. [30a]). En aquest segon sistema, si el text de la nota continua a la pàgina següent, se separa de la resta del text d'aquella pàgina mitjançant un mig filet fi (ex. [31a]).

Si es fa servir un filet de separació, que usualment s'anomena *filet de nota*, és recomanable que tingui entre tres i cinc cíceros de llargària, d'acord amb l'entrada o signat que es faci en general en el text, per bé que de vegades es compongui més llarg (ex. [30b]). Si el text de la nota continua a la pàgina següent, aquesta continuació se separa amb un filet continu de l'amplària de la caixa de la resta del text de la pàgina (ex. [31b]).

[30a] Pel que fa a [...] [...] perquè no sigui pesat.⁴

4. *Ibidem.*

[31a] _____
i així roman en l'obra esmentada, per bé que ha estat revisada diverses vegades.

[30b] Pel que fa a [...] [...] perquè no sigui pesat.⁴

4. *Ibidem.*

[31b] _____
i així roman en l'obra esmentada, per bé que ha estat revisada diverses vegades.

Generalment, les notes van l'una sota l'altra. En el cas que es necessiti reduir espai, es pot fer de les tres maneres següents:

a) Usant la mateixa crida per a les remissions a una mateixa nota (ex. [32]) o agrupant les diferents crides que remeten a la mateixa nota (ex. [33]). Aquest sistema es pot utilitzar sobretot quan els senyals de crida queden molt separats els uns dels altres en el text.

[32] Els conceptes de *competència*,¹ *actuació*,¹ *estructura profunda*,¹ [...]

1. CHOMSKY, Noam. *Estructures* [...]

[33] Chomsky rebut les tesis de Fillmore,¹ millora l'aportació de Katz² i defensa la proposta de Postal.³

1, 2, 3. CHOMSKY, Noam. *Estructures* [...]

b) Si les notes són curtes, es poden posar seguides en la mateixa ratlla. Aquest sistema té l'inconvenient de ser poc llegible.

[34] 1. SEGARRA, Mila. *Història...*, p. 27. 2. RIGAU, Gemma. *Gramàtica...*, p. 342.
3. NADAL, Josep M. *Història...*, p. 3.

1.5.2. Notes al final del capítol o de l'obra

És el sistema més utilitzat quan és complicat posar les notes al peu de la pàgina. L'avantatge màxim d'aquest sistema és que facilita molt la compaginació; l'inconvenient màxim, que dificulta molt la consulta de les notes.

1.5.3. Notes referents a conceptes dins de quadres

Han d'anar a sota mateix del quadre, i és convenient fer-ne les crides amb asteriscos o lletres volades perquè no es confonguin amb les crides generals del text.

1.5.4. Notes entre el text

De vegades, l'autor/ra inclou entre dos paràgrafs una nota sense crida, precedida de les paraules *nota*, *advertiment*, *aclariment*, la sigla *NB* o l'abreviatura *n. b.* (*nota*

bene: 'pareu atenció', 'observeu' o 'advertiu bé'), en cursiva. Cal respectar-ne la col·locació.

[35] [...] els casos que veurem a continuació.

Nota: L'exposició que segueix no té en compte els treballs de Vidalet.

Començarem per la definició que els manuals fan [...]

1.5.5. Notes dins de textos en columnes

Es poden col·locar per columnes, és a dir, a sota de cada columna les que hi corresponen; o bé distribuir-les al peu de la pàgina agafant com a mida l'amplària total de la caixa.

1.5.6. Notes llargues

Si una nota del peu de la pàgina no hi cap, es distribueix entre aquesta pàgina i la pàgina o les pàgines següents. Cal tenir sempre en compte que el text de les notes no ha de sobrepasar les tres quartes parts de l'alçària de la pàgina.

Quan una nota passa a la pàgina següent, cal posar en tots els casos un mig filet o un filet (segons els casos; v. § 1.5.1) a sang del text que continua perquè no es pugui confondre amb el text general de l'obra. Aquest filet de nota s'anomena *filet de continuació*.

Quan això passa a l'última pàgina d'un capítol, es passa el que sobra de la nota (com a mínim, cinc línies) a l'altra pàgina, i s'hi col·loca al capdamunt.⁶

1.5.7. Pàgines amb moltes notes

Excepcionalment, si no hi ha manera d'encabir totes les notes a la mateixa pàgina on hi ha les crides corresponents, cal passar les que sobrin a la pàgina següent. Després de la crida, cal posar la indicació (*De la pàgina anterior.*) o (*De la pàgina* [núm. de la pàgina anterior].), en cursiva.

[36a] [...] de molt bona qualitat.

30. (*De la pàgina anterior.*) Tal com afirma aquesta autora, els estudis de mercat aconsellen la venda per catàleg.

[36b] [...] de molt bona qualitat.

30. (*De la pàgina 34.*) Tal com afirma aquesta autora, els estudis de mercat aconsellen la venda per catàleg.

1.5.8. Notes marginals

Són notes col·locades en el marge exterior de la pàgina, generalment en obres didàctiques o històriques. Cal col·locar-les a l'altura corresponent a l'inici del paràgraf i deixar entre el text i la nota un blanc o *corondell cec* que pot ser, segons els casos, de sis punts, una línia de blanc del cos del text o un cícer (dotze punts).

[37] L'adjectiu *frèvol*¹ que trobem a les ratlles 2 i 34 és un cas claríssim del que comen-

1. Cal no confondre'l amb *frívol*.

6. V. MARTÍNEZ de SOUSA, José. *Diccionario...*, p. 189.

1.6. Numeració de les notes en l'obra

1.6.1. En obres amb només una classe de notes

Quan les notes van al peu de la pàgina, es poden numerar correlativament per pàgines (començant i acabant a cada pàgina), o bé per capítols (o qualsevol altra divisió), o bé al llarg de tota l'obra.

Des del punt de vista tipogràfic, és més segur seguir la tercera possibilitat perquè no obliga a controlar a quina pàgina queden les notes. Si n'hi ha moltes en tota l'obra, pot ser convenient numerar-les per capítols (o qualsevol altra divisió), sempre que les parts de contingut estiguin clarament diferenciades.

Quan les notes van al final del capítol, es numeren correlativament per capítols. Si van al final de l'obra, es numeren correlativament al llarg de tota l'obra.

1.6.2. En obres amb més d'una classe de notes

En el cas que hi hagi moltes notes de dues classes diferents (d'autor/ra i de traductor/ra, d'autor/ra i d'editor/ra, etc.), pot ser convenient distingir-les al màxim. A més de les indicacions *n. de l'a.*, *n. del t.* (o *n. de la t.*) o *n. de l'e.* (v. § 1.2), un altre sistema útil és usar crides diferents per a cada una: per exemple, números volats per a les que siguin més i lletres volades per a les que siguin menys. També, sobretot si totes juntes en sumen una gran quantitat, pot ser necessari col·locar les que siguin menys al peu de la pàgina i les que siguin més, al final del capítol.

1.6.3. En textos de més d'una columna

Paral·lelament al que hem exposat al § 1.5.5, en els textos en columnes les notes poden anar numerades en columnes, si van distribuïdes així; o correlativament al llarg del text, si es col·loquen al peu de la pàgina.

2. Les remissions. Les referències bibliogràfiques

2.1. Definició de remissió

Remissió és la indicació que l'autor del text fa al lector perquè consulti un altre pasatge de la mateixa obra, per obtenir més informació o per fer una consulta aclaridora. Amb aquest mateix sentit, sovint s'utilitza el terme *referència* (v. § 2.2).

El sistema de fer remissions consisteix a usar les abreviatures *v.* o *veg.* ('vegeu') o bé *cf.* o *cfr.* ('confronteu'), seguides de la indicació abreujada del lloc a on l'autor remet el lector (*p.* o *pàg.*, 'pàgina'; *cap.*, 'capítol'; *par.* o § 'paràgraf' o 'epígraf'; etc.), tot entre parèntesis.

[38] Les instruccions sobre l'ús del fre (v. el cap. III) [...].

[39] *Cita i citació* (cfr. § 3.2) són conceptes [...].

2.2. Definició de referència

A part el sentit no gaire usual de 'remissió dins la mateixa obra' (v. § 2.1), el terme *referència* s'utilitza per designar la remissió que l'autor/ra de l'obra fa per al lector/ra a una altra obra, bé per indicar d'on ha tret la informació que fa servir, bé perquè el lector/ra amplii aquesta informació.

2.3. Les referències bibliogràfiques

En aquest sentit, el terme *referència* es fa servir tant per a les notes —al peu de la pàgina, al final dels capítols o al final de l'obra— que remetent a altres obres, com per a la llista d'obres que l'autor/ra posa generalment al final de l'obra. S'acostuma a parlar de referències bibliogràfiques en tots dos casos; la diferència, generalment, és que en les notes solen ser abreujades, i en les llistes bibliogràfiques, completes.

En els paràgrafs següents, parlarem de les referències bibliogràfiques com a llistes de bibliografia, tractant-ne tots els aspectes sistemàticament; per al tractament com a notes, només cal pensar que poden ser abreujades.

La nostra exposició segueix la norma ISO relativa a les referències bibliogràfiques,⁷ que és també l'emprada per la majoria de documentalistes i bibliotecaris, però l'ús concret que en fem en aquesta obra és explicitat detalladament en la part quarta.

2.4. Elements de les referències bibliogràfiques

Per fer la citació completa d'una obra, cal extreure els elements d'aquesta citació de la mateixa obra. Tant si es tracta d'obres textuals (llibres, revistes, opuscles, etc.) com d'audiovisuals (cassets, vídeos, programes de TV, etc.), aquestes dades, en principi, hi han d'estar consignades.

2.4.1. Responsabilitat principal o autoria

2.4.1.1. L'autor/ra de l'obra és la persona o col·lectivitat responsable del contingut intel·lectual o artístic de l'obra.

Pel que fa a la manera de consignar-lo, cal respectar al màxim la manera com apareix en l'obra; l'única variació és que cal posar-ne primer, amb vista a l'ordenació alfabètica, els cognoms, en versaletes o en caixa alta (si no podem disposar de versaletes), seguits del nom de fonts.⁸

[40] FABRA I POCH, Pompeu

Si el cognom va precedit d'alguna partícula (preposició, article, etc.), en català generalment es posa darrere del nom de fonts, en caixa baixa (sense versaletes).

[41] FLUVIÀ, Armand de

2.4.1.2. Per a les altres llengües, cal tenir en compte que cada una té les seves normes. Donem a continuació, en síntesi, les normes que regeixen per a les llengües més correntment utilitzades en els textos en català:⁹

a) *Alemanya*. Articles i contraccions de preposició i article: ordenació alfabètica a partir de la partícula.

7. ISO 690: 1987 (F). Vegeu també el capítol xxiii, § 2.

8. El nom de fonts es pot abreujar sempre que no hi hagi possibilitat de confusió, però és una solució menys bona perquè no permet distingir els mots masculins dels femenins. En el cas que en la portada de l'obra no hi figuri sencer, si n'estem segurs el podem restituir entre claudàtors:

[a] FABRA I POCH, P[ompeu].

9. Per a més exemples i informació sobre altres llengües, vegeu el capítol xiv, § 5.2.3-5.2.16, i l'obra *Regles angloamericanes de catalogació* (v. la bibliografia).

- [42] AUS'M WEERTH, Ernst
VOM ENDE, Erich
ZUR LINDE, Otto

Altres partícules: a partir del primer cognom.

- [43] GOETHE, Johann Wolfgang von
MÜHLL, Peter von der

b) *Anglès*. L'ordenació alfabètica es fa sempre a partir de la partícula.

- [44] AP RHYS PRICE, Henry
DE MORGAN, Augustus
FITZGERALD, David
LE GALLIENNE, Richard
MACDONALD, William

c) *Espanyol*. Article sol: a partir de l'article.

- [45] LAS HERAS, Manuel

Altres partícules: a partir del primer cognom.

- [46] FIGUEROA, Francisco de
RÍO, Antonio del

d) *Francès*. Article o contracció de preposició i article: a partir de la partícula.

- [47] DES GRANGES, Charles-Marc
LE ROUGE, Gustave

Altres partícules: a partir del primer cognom.

- [48] LA FONTAINE, Jean de
MUSSET, Alfred de

e) *Italià*. Noms moderns: a partir de la partícula.

- [49] A PRATTO, Giovanni
DE AMICIS, Pietro Maria

Noms medievals o de principi de l'edat moderna: cal comprovar si la partícula forma part del nom o no. Si hi ha vacil·lacions, s'ordena la referència a partir del primer cognom. (Les partícules *de*, *de'*, *degli*, *dei* i *de li* poques vegades formen part d'aquests cognoms.)

- [50] ALBERTI, Antonio degli
MEDICI, Lorenzo de'

f) *Portuguès*. Ordenació alfabètica sempre a partir del primer cognom.

- [51] FONSECA, Martinho Augusto da
SANTOS, João Adolpho dos

2.4.1.3. Si hi ha entre un i tres autors, s'han de consignar com hem dit, separant-los amb un punt i coma.

- [52] CIRICI, Paula; MAS, Rosa de; ALBERT, Jaume.

Si hi ha més de tres autors, se'n cita un —generalment, el primer en els crèdits de l'obra—, i a continuació es posa l'expressió llatina abreujada *et al.* ('i altres'), en cursiva i entre claudàtors en rodona.

[53] MARÍ, Isidor [*et al.*]

2.4.1.4. També es considera autor/ra l'editor/ra, compilador/ra o curador/ra d'una obra col·lectiva. En aquesta situació, el mot *editor* / *editora* s'aplica a la persona que té cura de l'edició, per exemple, d'una obra elaborada a partir de contribucions de diferents autors o de les actes d'un congrés; de fet, és el coordinador/ra de l'obra.

En aquest cas, després del nom de fonts, separada per una coma, es posa l'abreviatura *ed.* ('editor' o 'editora'), *comp.* ('compilador' o 'compiladora') o *cur.* ('curador' o 'curadora'), en rodona i, generalment, entre parèntesis o claudàtors.

[54a] BALLESTER, Ramona (ed.)

[54b] BALLESTER, Ramona [ed.]

Si el responsable del contingut intel·lectual o artístic de l'obra és un autor corporatiu, és a dir, una col·lectivitat¹⁰ —una institució, una entitat o una empresa—, s'anota amb el seu nom sencer. Eventualment, es pot consignar amb la sigla; sempre, però, que no hi pugui haver confusions. El nom va en versaleta; la sigla, en caixa alta i sense punts.

[55] UAB

[56] HIDROELÈCTRICA DE CATALUNYA

Si la col·lectivitat considerada autora és una institució de govern, cal consignar primer el nom geogràfic del seu territori i després el nom de la institució.

[57] BADALONA. AJUNTAMENT DE BADALONA

[58] VALLÈS OCCIDENTAL. CONSELL COMARCAL

[59] ILLES BALEARS. GOVERN BALEAR

2.4.1.5. Pel que fa a les actes de congressos, si no hi ha una menció explícita de responsabilitat, cal citar-les directament pel nom del congrés. Aquest criteri també se segueix en la citació de tota mena d'obres, sempre que no se'n pugui saber l'autor/ra.

2.4.2. *Títol*

2.4.2.1. El títol d'una obra és la denominació que designa una obra impresa o editada en material audiovisual, tant si consta d'un volum com de més d'un. En els llibres cal mirar la portada —pàgina on hi ha els crèdits de l'obra— per saber-ne el títol exacte.

En les referències bibliogràfiques, el títol de qualsevol publicació independent (monografia, publicació seriada, etc.) es compon tipogràficament en cursiva i separat del nom dels autors —si n'hi ha— per un punt.

[60] PONSÀ, Mercè. *Els bolets catalans*. (Monografia.)

[61] *El Temps*. (Publicació en sèrie.)

10. Una col·lectivitat pot ser considerada responsable d'una obra quan aquesta reflecteix el seu pensament col·lectiu o la seva activitat —per exemple, les publicacions de partits polítics, els informes de comitès, les actes de congressos— o quan aquesta obra és de naturalesa essencialment administrativa (manuals, repertoris, catàlegs, etc.).

2.4.2.2. De vegades el títol es completa amb un subtítol, el qual es pot mencionar, si cal, per evitar confusions amb una altra obra que tingui el mateix títol. Se separa del títol amb dos punts **en rodona**. Tot i anar darrere de dos punts, porta la primera lletra en majúscula.

[62] PONSÀ, Mercè. *Els bolets catalans: Assaig de classificació*.

2.4.2.3. En obres com ara manuals didàctics, pot ser important consignar-ne el *títol dependent* —informació sobre el destinatari del volum (alumne o professor), sobre el seu contingut (exercicis o clau dels exercicis), etc. Cal separar-lo del títol per un punt.

[63] SEGARRA, Jaume. *Llengua fàcil. Llibre de l'alumne*.

2.4.2.4. En el cas de publicacions bilingües —o trilingües, quadrilingües...—, cal posar el títol en cada llengua separant-los pel signe d'igual (=) i un espai a banda i banda. En aquest cas es parla de *títols paral·lels*.

[64] CATALUNYA. GENERALITAT. DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA. *Llei de normalització lingüística = Loi de Normalisation Linguistique*.

2.4.3. Responsabilitat secundària

En el procés d'elaboració de l'obra, pot haver-hi responsabilitats secundàries, com ara les d'un il·lustrador/ra o d'un traductor/ra, entre altres. Si es considera necessari posar-les-hi, es posen en rodona després del títol; no és, però, un element imprescindible.

[65] SWIFT, Jonathan. *Els viatges de Gulliver*. Traducció de J. Ferran i Mayoral.

2.4.4. Edició

L'edició es pot definir, en primer lloc, com el procés d'impressió d'una obra; en segon lloc, per extensió, com el nombre d'exemplars d'una obra publicats arran d'aquesta impressió.

A partir de la primera edició (o *edició prínceps*) —el nombre d'exemplars d'una obra publicats per primer cop—, pot haver-hi reimpressions o noves edicions. En el primer cas, simplement es publiquen nous exemplars, sense cap modificació del contingut del text. En el segon, en canvi, es corregeix, s'actualitza o s'augmenta el text.

En les referències bibliogràfiques, només se citen les reimpressions o la segona edició i les posteriors. Es fa a continuació del títol, separant-les amb un punt i fent servir els ordinals abreujats, sense punt (*1a, 2a, 3a*, etc.), seguits de les abreviatures *ed.* ('edició') o *reimpr.* ('reimpressió'). Des del punt de vista bibliogràfic, però, les reimpressions no són rellevants, ja que no comporten cap canvi en el contingut de l'obra; per tant, no és gaire corrent citar-les explícitament.

[66a] *Diccionari de la llengua catalana*. 1a reimpr.

[66b] *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed.

[66c] *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed., 1a reimpr.

2.4.5. Dades de publicació o peu d'impremta

Les dades de publicació o peu d'impremta inclouen les dades sobre la ciutat en què s'ha editat l'obra, la casa editorial i l'any d'edició i, si n'hi ha, el de reimpressió que se cita.

Cal posar aquestes dades després del número de l'edició, amb el nom de la ciutat en què s'ha editat, seguit de dos punts; a continuació, el nom de la casa editorial, seguit d'una coma, i, finalment, l'any de l'edició i, si n'hi ha, el de la reimpressió que se cita, seguit d'un punt. (Les indicacions *s. a.*, *editorial*, etc., no és necessari posar-les.)

- [67a] *Diccionari de la llengua catalana*. 1a reimpr. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1982.
[67b] *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1983.
[67c] *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed., 2a reimpr. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1985.

Si no es pot arribar a saber el nom de la ciutat d'edició, cal posar on escaigui l'abreviatura *s. l.* (*sine loco*, 'sense lloc'), en cursiva i entre claudàtors.¹¹

- [68] PERIS, Ramon. *Faules*. [S. l.]: La Creu, 1990.

Si no es pot arribar a saber el nom de la casa editorial, cal posar en el lloc corresponent l'abreviatura *s. n.* (*sine nomine*, 'sense nom'), en cursiva i entre claudàtors.

- [69] PERICH, Jaume. *Autopista*. Barcelona: [s. n.], 1842.

Si no es pot arribar a saber l'any d'edició, cal posar l'any del *copyright* (*cop.*), del dipòsit legal (*DL*) o de la impressió (*impr.*); si no es troba cap d'aquests números, cal posar en el lloc corresponent l'abreviatura *s. a.* (*sine anno*, 'sense any'), en cursiva i entre claudàtors. (L'abreviatura *s. a.* també és catalana, perquè significa igualment 'sense any' i si s'empra amb aquest valor es compon en rodona.)

- [70a] ROURE, Anna. *Poesia*. Sabadell: L'Alba, cop. 1950.
[70b] PI, Albert. *Narrativa*. Terrassa: L'Estel, DL 1973.
[70c] ALBAREDA, Jordi. *Teatre*. Rubí: El Sol, impr. 1981.
[70d] ROIG, Núria. *Poemes*. Ripollet: La Magrana, [s. a.].

Sovint, però, les especificacions *cop.*, *DL* o *impr.* s'ometen al costat de l'any. Si no es coneix cap de les dades de publicació (ciutat, editorial i any), es pot indicar posant-hi les abreviacions ja comentades (*s. ll.*, *s. n.* i *s. a.*) o fent la indicació general «sense dades», abreujada *S. d.*, o «sense peu d'impremta», abreujada *S. p. d'i.* (amb majúscula inicial per tal com va darrere de punt).

- [71] CARRERAS, Montserrat. *Records d'una àvia*. [S. ll.: s. n., s. a.].
[72] CARRERAS, Montserrat. *Records d'una àvia*. [S. d.].

2.4.6. Importància material

La *importància material* o *descripció física* s'expressa amb el nombre de volums o de pàgines en què s'edita l'obra. No és una informació imprescindible, però és orientadora per al lector/ra.

El nombre de volums s'expressa amb la xifra aràbiga que correspongui, seguida de l'abreviatura *v.* o *vol.* ('volums'); tot plegat, després de l'any d'edició, separat amb un punt.

- [73] ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. *Diccionari català-valencià-balear*. 2a ed. Palma de Mallorca: Moll, 1978. 10 v.

11. Aquesta abreviatura es pot catalanitzar: *s. ll.* (Vegeu la part quarta, § 2.1.9.)

En el cas d'una obra que s'està publicant per volums, però que encara no s'ha editat tota, en el peu d'impremta cal consignar l'any d'edició del primer volum, seguit d'un guionet, un espai i un punt. D'aquesta manera s'indica que no s'ha acabat d'editar.

[74] FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2005- .

El nombre de pàgines de l'obra s'expressa amb la xifra aràbiga que correspongui, seguida de l'abreviatura *p.* o *pàg.*; tot plegat, després de l'any de publicació, separat per un punt.

[75] FIGUERES, Heribert. *Botànica comparada*. Girona: L'Estel, 1954. 268 p.

2.4.7. Col·lecció

Si l'obra es publica dins d'una col·lecció, aquesta es pot citar després de les dades de la importància material de l'obra. Se cita entre parèntesis,¹² amb el nom de la col·lecció en primer lloc i després el número que l'obra hi ocupa, separats per un punt i coma. La inicial dels mots plens (noms, adjectius, adverbis i verbs) que duu van en caixa alta.

[76] PRIM, Ramon. *El viatger*. Granollers: El Full, 1984. (Els Joves; 3)

2.4.8. Notes a la descripció bibliogràfica

Pot ser que sigui interessant, útil o necessari donar informació addicional sobre l'obra: per exemple, com es pot adquirir en el cas que sigui difícil de trobar, o, freqüentment, que l'obra està a punt d'aparèixer. Totes aquestes informacions es poden posar a continuació —fins i tot fent un punt i a part— de les comentades més amunt, entre claudàtors.

[77] PLAYÀ, Pau. *Viatge a la Lluna*. Barcelona: La Castanya. [En premsa]

2.4.9. Número normalitzat

El número normalitzat (ISBN, ISSN, etc.) pot ser molt útil, perquè és la codificació de les dades de publicació.

No hi ha costum de consignar-lo, però el fet de posar-lo pot servir com a «assegurança» per si alguna informació de les precedents no és correcta.

[78] FABRA I POCH, Pompeu. *Diccionari general de la llengua catalana*. 11a ed. Barcelona: EDHASA, 1980. ISBN 84-350-0120-2.

2.4.10. Parts components de monografies o de publicacions seriades

Quan es vol citar una part component (capítol, contribució, annex, etc.) d'una monografia (v. § 2.5.1), cal distingir entre el cas en què l'autor de la part i de la monografia són el mateix i el cas en què no ho són.

En el primer cas, es posen el cognom (en versaletes) i el nom de fonts de l'autor de la part (en caixa alta i baixa) i el seu títol (en rodona i entre cometes; la primera lletra, en majúscula). A continuació, després d'un punt, l'expressió «A:» seguida de les dades de la monografia, amb l'especificació de les pàgines que ocupa la part.

12. Però quan es parla d'una col·lecció en el text de l'obra, generalment va entre cometes.

- [79] COROMINES, Joan. «Massa dièresis?». A: *Lleures i converses d'un filòleg*. 2a ed. Barcelona: Club Editor, 1974, p. 62-66.

Si la part citada no té una autoria específica (cas dels glossaris, vocabularis, etc.), es pot citar en una nota (v. t. § 2.4.8).

- [80] LLULL, Ramon. *Doctrina pueril*. Barcelona: Barcino, 1980. Glossari, p. 250-270.

Si només s'ha consultat un volum de l'obra, se cita després del títol amb l'abreviatura *vol.*, seguida de la xifra aràbiga que correspongui. Si aquest volum té títol, s'esmenta després, precedit de dos punts i en cursiva.

- [81] PAR, Joan. *Història dels egipcis*. Vol. 24: *El segle XX*. [...].

En el cas que els autors de la part i de la monografia siguin diferents, es fa igual que en el cas precedent, però en les dades bibliogràfiques de l'obra cal posar el nom de l'autor de la monografia, precedit de l'expressió «A:».

- [82] SEGARRA, Mila. «Reflexions sobre la normativa sintàctica actual». A: CABRÉ, M. T. [et al.]. *Problemàtica de la normativa del català*. *Actes de les Primeres Jornades d'Estudi de la Llengua Normativa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, p. 13-37.

Quan se cita una part component —generalment un article— d'una publicació seriada (revista, diari, etc.), les dades de l'autor/ra i el títol s'expressen com en els casos anteriors, però sense fer servir l'expressió «A:».

Pel que fa a les revistes, a continuació, cal posar el nom de la revista (en cursiva), el volum en què es troba el número (si n'hi ha), el número que la identifica, l'any de publicació (entre parèntesis) i les pàgines.

- [83] Cors, Pere. «La investigació a l'aula». *Com: Ensenyar Català als Adults*, núm. 18 (1989), p. 31-35.

En el cas dels articles de diari, després de les dades referents a l'article, es posa el nom del diari (en cursiva) seguit d'un punt, el lloc d'edició del diari (en rodona) seguit d'una coma, el número (que es pot ometre), la data (entre parèntesis) seguida de coma i la pàgina. (Si el nom del diari ja expressa el lloc d'edició, no cal repetir-lo.)

- [84] NÚÑEZ, Albert. «Aquest any sí!». *Avui*. Barcelona, núm. 612 (15 desembre 1990), p. 27.

2.4.11. Resum

Parlar de les referències bibliogràfiques és parlar d'un camp molt complex, amb una casuística extensa, en el qual hi ha moltes maneres de veure les coses. Les indicacions precedents han intentat donar una visió bàsica i coherent dels elements que ha de contenir una referència bibliogràfica.

En primer lloc, sempre que es pugui, la referència bibliogràfica s'ha d'elaborar a partir de la consulta directa de l'obra (la portada i la pàgina de crèdits especialment), per ser tan fidel com sigui possible en la citació de l'obra.

En segon lloc, la norma fonamental en l'elaboració de referències bibliogràfiques ha de ser la coherència. La incoherència en la consignació de l'ordre dels elements o en l'ús dels tipus de lletra o dels signes de puntuació pot provocar confusions en la identificació dels elements de les referències.

Dels elements de les referències bibliogràfiques que hem esmentat, només són imprescindibles l'autor/ra, el títol i les dades de publicació (ciutat, editorial i any d'edició). Els altres poden ser-hi o no. Si en algun cas es creu interessant de donar una informació suplementària, o se n'ha obtingut al marge del que diuen els crèdits de l'obra, es consigna entre claudàtors.

Tanmateix, conscients que aquestes indicacions no han previst una gran quantitat de casos, donem unes orientacions concretes per elaborar referències bibliogràfiques a l'epígraf 2 del capítol XXIII d'aquesta obra.

2.5. Esquema de les referències bibliogràfiques més usuals

2.5.1. De monografies

Cal entendre per *monografia* qualsevol publicació no periòdica, en el sentit que és completa en un sol volum o en un nombre limitat de volums fixat a l'avançada.

QUADRE 1. Esquema de la informació bibliogràfica mínima d'una monografia

<p>COGNOM, Nom de fonts. <i>Títol</i>. Núm. d'edició. Lloc de publicació: Editorial, any. Nre. de volums.</p>

- [85] BRUGUERA, Jordi. *Diccionari ortogràfic i de pronúncia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1990.
CARBONELL, Jordi; CARRERAS, Joan [dir.]. *Gran enciclopèdia catalana*. 2a ed., 1a reimpr. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1988-1993. 25 v.

En el cas de reglaments i normes, cal considerar-ne autora la collectivitat responsable.

- [86] REGAL INSURANCE CLUB. *Assegurança «Protecció de l'automòbil»*. [S. p. d'i.]

2.5.2. De publicacions en sèrie

Per *publicació en sèrie* (o *seriada* o *periòdica*), cal entendre qualsevol publicació, impresa o no, que apareix en fascicles o volums successius, correlacionats numèricament o cronològicament, durant un temps no fixat a l'avançada i amb una periodicitat qualsevol (les abreviatures *vol.* i *núm.* es poden ometre davant el número corresponent).

QUADRE 2. Esquema de la informació bibliogràfica mínima d'una publicació en sèrie

<p><i>Títol</i> [Lloc de publicació], volum, número (dia mes any - dia mes any).</p>
--

- [87] *Llengua i Administració* [Barcelona] (1982-1994).

Si se cita la publicació seriada sense especificar-ne cap número concret, es posa el títol, el lloc d'edició o de publicació i el primer any de publicació, seguit d'un guionet i un espai; d'aquesta manera es dona a entendre que és una publicació que s'edita actualment.

[88a] *Llengua i Ús* [Barcelona] (1994-).

En el cas que es vulguin donar les dades de l'editor de la publicació seriada, es posen entre el lloc d'edició i el número del volum.

[88b] *Llengua i Ús* [Barcelona: Direcció General de Política Lingüística] (1994-).

2.5.3. De parts de monografies

QUADRE 3. Esquema de la informació bibliogràfica mínima d'una part de monografia

COGNOM, Nom de fonts. «Títol de la part». A: COGNOM, Nom de fonts.
Títol de la monografia. Núm. del volum. Núm. d'edició. Lloc de publicació: Editorial, any, núm. de les pàgines.

a) Quan l'autor/ra de la part i el de la monografia són diferents:

[89a] BARBAL, Maria. «Camins de ciutat». A: SEGURA, Isabel [dir. i coord]. *Barcel·lones*. Barcelona: L'Eixample, 1989.

b) Quan l'autor/ra de la part i el de la monografia són el mateix:

[90] SOLÀ, Joan. «Reflexions sobre els pronoms febles». A: *Estudis de sintaxi catalana 2*. 2a ed. Barcelona: Edicions 62, 1978, p. 19-37.

Entre el títol de la part i les dades bibliogràfiques de la monografia es pot posar la preposició *dins* en comptes de la preposició *a*.

[89b] BARBAL, Maria «Camins de ciutat». Dins: [...].

Tant en un cas com en l'altre, pot ser que se citi un volum d'una obra, el qual, a més, pot tenir títol propi:

[91] PUIG I FERRETER, Joan. *El pelegrí apassionat: L'aventura*. Vol. 1: *Janet vol ser un heroi*. Perpinyà: Proa, 1952. (A Tot Vent)

2.5.4. De parts de publicacions en sèrie

a) Articles de revista:

QUADRE 4. Esquema de la informació bibliogràfica mínima d'una part de publicació en sèrie

COGNOM, Nom de fonts. «Títol de la part». *Títol de la Revista* [Lloc de publicació], volum, número (dia mes any), núm. de les pàgines.

- [92] CAMPS, Oriol. «Fem l'article». *Llengua i Administració* [Barcelona], vol. 3, núm. 13 (agost/setembre 1982 - juny 1985), p. 3.

b) Articles de diari:

QUADRE 5. Esquema de la informació bibliogràfica mínima d'una part d'un diari

COGNOM, Nom de fonts. «Títol de la part». *Nom del Diari* [Lloc de publicació], número (dia mes any).

- [93a] ARGEMÍ, Lluís. «Què passa a la Unió Soviètica». *Avui* [Barcelona], núm. 4711 (11 desembre 90), p. 13.
 [93b] CARRILLO, Rodolf. «¿Existeix el risc i l'assumim?». *Diari de Barcelona*, núm. 349 (22 desembre 90), p. 6.

c) Les publicacions en sèrie oficials es tracten com les altres:

- [94] «Decret 203/1988, de 17 de juliol, de revisió dels imports d'indemnitzacions per raó de serveis a la Generalitat de Catalunya». *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 1189 (1 juliol 1990), p. 3485.

2.6. Regles generals de transcripció de les referències bibliogràfiques

2.6.1. Tipus de lletra

Tal com hem anat veient, els tipus de lletra que s'usen en les referències —tant si són notes com entrades d'una llista de bibliografia— són la versal rodona, la versaleta rodona, la cursiva i la rodona.

La versal rodona s'usa per a la lletra inicial dels cognoms i la lletra inicial del nom de fonts dels autors; la versaleta rodona, per a les altres lletres dels cognoms.

- [95] SOLÀ, Joan.

Pel que fa a l'ús de les majúscules, cal respectar l'ús que en fa cada llengua. En català, cal no oblidar que les inicials dels mots plens (noms, adjectius, adverbis i verbs)¹³ que formen part dels noms de publicacions en sèrie o de col·leccions van en majúscula.

- [96] GREENE, Graham. *The Human Factor* [97] *Serra d'Or*
 [98] (Llibres a l'Abast) [99] la col·lecció «D'Ahir per Avui»
 [100] la col·lecció «Quaderns Viure en Família»

La cursiva s'usa per als títols de publicacions senceres, tant si són monografies com si són publicacions en sèrie, i per a l'abreviatura [*et al.*].

- [101] *Els Marges* (revista) [102] *Solitud*
 [103] [*et al.*]

13. Pel que fa als verbs i als adverbis, no és gaire freqüent que apareguin en títols d'obres. Segurament, per aquesta raó, cap de les obres que tracten de les majúscules no en diu res. Tenint en compte, però, que en motius com *La Ben Plantada* o tractaments com *Molt Honorable Senyor*, els adverbis *ben* i *molt* són tractats com les altres categories lèxiques plenes, seria coherent que els adverbis i verbs dels títols de publicacions en sèrie o de col·leccions anessin amb majúscula inicial.

La rodona s'usa per a totes les altres dades de les referències bibliogràfiques.

- [104] «La negació». A: *Estudis* [...]. [105] 2a ed., 1a reimpr.
[106] «Itinerari carnavalesc». *Saber*. [...]. [107] (Temes d'Avui; 23)

2.6.2. Puntuació i altres signes gràfics

2.6.2.1. En primer lloc, cal dir que cada element de les referències bibliogràfiques ha d'estar separat per un signe de puntuació. En segon lloc, cal dir que molts dels signes de puntuació —en el sistema de puntuació per a referències bibliogràfiques de l'International Organisation for Standardisation (ISO), que és el que presentem— s'usen en les referències bibliogràfiques amb un valor específic, diferent dels que pot tenir dins d'un text. Així, per exemple, cal notar:

a) L'ús dels dos punts entre el títol i el subtítol d'una obra.

- [108] *Punts conflictius de català: Deu estudis sobre normativa lingüística*

b) L'ús dels dos punts entre el lloc d'edició i el nom de l'editorial, i entre les editorials, si n'hi ha més d'una.

- [109] Vic: Eumo [110] Barcelona: Curial: La Caixa

c) L'ús del punt i coma entre el nom de la col·lecció i el número que l'obra hi ocupa, o entre els llocs d'edició o entre els autors, quan n'hi ha més d'un.

- [111] (A Tot Vent; 4) [112] Barcelona; Caracas; Mèxic

d) L'ús del punt entre el nom de l'últim autor i el títol; entre el títol i un títol dependent; després del títol, i després de l'any d'edició.

- [113] PERIS, Miquel; GUMÀ, Antònia. *Treballem. Llibre de l'alumne*. Reus: La Gralla, 1990.

e) L'ús dels parèntesis per incloure el nom de la col·lecció a què pertany l'obra, i en les publicacions seriades, per incloure l'any o la data d'edició.

- [114] (Biblioteca Románica Hispánica)
[115] *Revista de Llengua i Dret*. Barcelona (1986-).
[116] *Avui*. Barcelona (31 març 1990)

f) L'ús dels claudàtors per incloure abreviatures tals com [*et al.*], [s. ll.], [s. n.], [s. a.], [s. p. d'i.], etc., i, en general, informacions que no s'hagin obtingut del document mateix.

- [117] CARRERES, Manuel [*et al.*]. *Coets*. [S. p. d'i].
[118] PUIG, Alba. *Filosofia*. [En premsa]

g) L'ús del signe igual (=) per separar el títol en llengües diferents (títols paral·lels) d'una publicació multilingüe.

- [119] *Pensament = Pensamiento*

h) L'ús de les cometes baixes per marcar el títol d'una part d'una monografia o d'una publicació seriada.

- [120] «La negació». A: *Estudis* [...]. [121] «Itinerari carnavalesc». *Saber* [...].

2.6.2.2. A part el sistema ISO de puntuació de referències bibliogràfiques, n'hi ha d'altres, entre els quals els més corrents són:

a) Separar amb comes totes les dades bibliogràfiques.

[122] CATALÀ, Víctor, *Solitud*, 16a ed., Barcelona, Selecta, 1977, (Biblioteca Antilop; 1).

b) Separar amb dos punts el nom de l'autor/ra del títol de l'obra, i amb comes els altres elements de la referència.

[123] CATALÀ, Víctor: *Solitud*, 16a ed., Barcelona, Selecta, 1977, (Biblioteca Antilop; 1).

c) Separar amb dos punts el nom de l'autor/ra i el títol de l'obra, posar un punt entre el títol de l'obra i l'edició i separar els altres elements amb una coma.

[124] CATALÀ, Víctor: *Solitud*. 16a ed., Barcelona, Selecta, 1977, (Biblioteca Antilop; 1).

d) Separar amb dos punts el nom de l'autor/ra i el títol de l'obra, posar un punt entre aquest i la col·lecció —que va entre cometes—, posar una coma entre aquesta i el número que l'obra hi ocupa, posar un punt entre aquest i el lloc d'edició, posar a continuació l'editorial entre parèntesis i, finalment, després d'una coma, posar l'any d'edició seguit del número d'edició volat i d'un punt.

[125] CATALÀ, Víctor: *Solitud*. «Biblioteca Antilop», núm. 1. Barcelona (Selecta), 1977¹⁶.

2.6.3. Abreviacions

Es pot abreujar qualsevol element de la referència bibliogràfica —sobretot en les notes al peu de la pàgina—, amb la condició que no es creï cap ambigüitat.

2.6.4. Addicions i correccions

Pot ser necessari afegir alguna informació o alguna referència, o corregir algun error evident en les referències bibliogràfiques. Aquestes addicions o correccions es posen entre claudàtors o parèntesis a continuació de l'element modificat.

[126] EAPC [Escola d'Administració Pública de Catalunya]. *Introducció* [...].

[127] *Serra d'Or*. Barcelona (31.12.1890 [1980]).

2.6.5. Transliteració o romanització

En el cas de títols en alfabetos no llatins, es poden escriure en alfabet llatí per facilitar-ne la lectura, bé en comptes del títol original, bé al costat entre claudàtors.

[128] PLATÓ. 'Ιων. [Ió]

[129] PLATÓ. Ió.

2.7. Llistes de referències bibliogràfiques¹⁴

2.7.1. Ordenació

Les llistes de bibliografia es poden ordenar alfabèticament per la primera lletra del primer element de les referències bibliogràfiques.

14. Vegeu el capítol xxiii, § 2.3.1.

- [130] ABADAL, J. *Els comtes* [...].
Actes del Primer Col·loqui [...].
ALGUERÓ, P. *La reina* [...].

També es poden ordenar numèricament, d'acord amb l'ordre d'aparició de les citacions en el text. Si una citació es repeteix en el text se li dona el número que li ha correspost en la primera aparició. En aquests casos, les crides es poden indicar volades després dels signes de puntuació, o bé entre claudàtors o entre parèntesis abans d'aquests signes

- [131] (*Text i crides:*)

La noció d'un col·legi invisible ha estat explorada en les ciències.²⁴ La seva absència entre els historiadors la nota Stieg¹³ (p. 556). Pot ser, com suggereix Burchard⁸ [...].

(*Notes:*)

8. BURCHARD, J. E. *How humanists use a library*. Cambridge: MIT Press, 1965, p. 219.

[...]

13. STIEG, M. F. «The information needs of historians». *College and Research Libraries*, vol. 42, núm. 6 (novembre 1981), p. 549-560.

[...]

24. CRANE, D. *Invisible Colleges*. Chicago: University of Chicago Press, 1972.

2.7.2. Diverses obres d'un mateix autor/ra

2.7.2.1. Quan se citen seguides obres d'un mateix autor/ra, en la primera referència se cita sencer el nom de l'autor/ra, i en les següents el podem substituir per un guió llarg (el punt que va després del nom s'omet).¹⁵

- [132] GRÀCIA, Lluïsa. *Les abreviatures* [...].
— *Els símbols* [...].
— *Les sigles* [...].

2.7.2.2. Si fem servir el guió llarg, cal tenir en compte que hi ha dos sistemes diferents de fer-lo servir quan hi ha més d'un autor/ra. Segons l'un, el guió substitueix tota l'autoria de l'obra, tant si és una sola persona com **si són més**, incloent-hi l'expressió *et al.* i les abreviatures entre claudàtors que pugui portar al darrere. Aquest sistema té la màxima cura a distingir les obres individuals de les col·lectives, i també les diferents funcions (curador/ra, editor/ra, etc.) amb què els autors hi intervenen. Per això en l'exemple [133a] el guió indica que se substitueixen estrictament les dades d'autoria que hi ha a la referència de sobre.

- [133a] SOLER, J. *Discurs...*
— *El pensament...*
SOLER, J. [cur.]. *Actes...*
SOLER, J. [*et al.*]. *Així pensem...*
— *Ja no pensem...*
SOLER, J.; PINYOL, M. *Dos amics...*
SOLER, J.; PINYOL, M.; RAÑÉ, P. *Tres amics...*
— *Tres amics i un enemic...*

15. V. t. el capítol XXIII, § 2.3.1.1.

Segons l'altre sistema, el guió es fa servir per abreujar tan sols el primer autor/ra. Pel que fa a la inclusió de tots els autors en la referència del primer, cal considerar que justament, sobretot en publicacions col·lectives de recerca, l'ordre és rellevant per indicar el grau de responsabilitat en l'obra (per exemple, a l'hora d'avaluar el currículum dels autors). També cal dir que, visualment, és un sistema que permet veure ràpidament les publicacions en què ha participat una persona.

- [133b] SOLER, J. *Discurs...*
— *El pensament...*
— [cur.]. *Actes...*
— [et al.]. *Així pensem...*
— *Ja no pensem...*
—; PINYOL, M. *Dos amics...*
—; PINYOL, M.; RAÑÉ, P. *Tres amics...*
— *Tres amics i un enemic...*

2.7.3. Algunes o totes les obres d'un mateix autor/ra

En alguns casos, pot ser necessari citar algunes obres d'un autor/ra —cas de l'obra d'un autor/ra que esmenti obres seves publicades per la mateixa editorial— o totes —en un estudi sobre la producció d'un autor/ra, per exemple. Aleshores en podem indicar prèviament d'una manera general el nom i no repetir-lo cada vegada.

- [134] Obres de Salvador Espriu
Anys d'aprenentatge
Laia
[...]

2.8. Les citacions bibliogràfiques

2.8.1. Definició de citació bibliogràfica

La *citació bibliogràfica* és una nota, situada al peu de la pàgina, al final del capítol o al final de l'obra, que remet a una altra obra. Si al final de l'obra no hi ha una llista bibliogràfica, cal que en les citacions hi figurin tots els elements indispensables de les referències bibliogràfiques (autor/ra, títol i dades de publicació).

2.8.2. Tipus de citacions bibliogràfiques

2.8.2.1. LES CITACIONS NUMÈRIQUES. Les crides de nota del text remetent mitjançant un número a l'obra, la qual està ordenada numèricament en la llista bibliogràfica del final del capítol o de l'obra.

2.8.2.2. LES CITACIONS EN NOTES. Les crides de nota del text remetent a notes al peu de la pàgina, al final del capítol o de l'obra; si algunes notes contenen referències bibliogràfiques es poden citar abreujadament i, després, citar-les completament en la llista bibliogràfica, que s'ordena alfabèticament pel primer element de les referències bibliogràfiques.

2.8.2.3. LES CITACIONS AMB EL PRIMER ELEMENT I LA DATA. En comptes d'una crida de nota, es pot donar el primer element —quasi sempre, l'autor— i l'any d'edició de l'obra entre parèntesis. Aleshores, en la llista de bibliografia, és molt àgil citar les obres amb el cognom i a continuació l'any.

- [135] La idea de competència (Chomsky, 1965) [...]
[...]
CHOMSKY, Noam (1965). [...]

Si en el text se cita directament l'autor/ra, només es posa entre parèntesis l'any.

- [136] Ja Chomsky (1965) [...]

[...]
- CHOMSKY, Noam (1965). [...]

3. Les referències d'obres musicals¹⁶

En la composició tipogràfica dels títols, les parts i els autors de les obres musicals cal tenir en compte que aquestes referències poden aparèixer, bàsicament, en dos contextos diferents: dins un text que en parli, o bé quan formen part del programa d'un espectacle.

3.1. Les referències musicals dins de text¹⁷

Les referències a obres musicals dins d'un text segueixen les convencions gràfiques següents.

3.1.1. El títol d'obra completa s'escriu en cursiva i amb la inicial absoluta en majúscula. Pel que fa a títols en idiomes altres que el català, ens hem d'atènyer als criteris de majúscules de la llengua corresponent.

- [137] *Sonatina per a flauta i piano*
[Roman Vlad]
- [138] *Sisena simfonia, en si menor, op. 53*
[Ludwig van Beethoven]
- [139] *Kleine Nachtmusik* («Petita serenata nocturna»), K 525
[Wolfgang Amadeus Mozart]
- [140] *Serenata, K 250, «Haffner»*
[Wolfgang Amadeus Mozart]
- [141] *Concert en sol major per a piano i orquestra*
[Maurice Ravel]

Si el número de l'obra, la denominació o el número de catàleg és emprat restrictivament —és a dir, per identificar l'obra—, no se separa mitjançant una coma de la resta del títol, llevat que pugui menar a una lectura errònia. En els altres casos, l'ús de la coma és recomanable.

- [142] *Suite núm. 2, op. 55*
[Edvard Grieg]
- [143a] *Simfonia núm. 4, en la major, op. 90, «Italiana»*
[Felix Mendelssohn-Bartholdy]
- [143b] *Simfonia núm. 4 en la major, op. 90, «Italiana»*
[Felix Mendelssohn-Bartholdy]

3.1.2. Si el títol d'obra és un nom d'una forma musical genèrica que té traducció al català, com ara *simfonia*, *concert*, *minuet*, *fuga*, etc., l'escrivim en aquesta llengua.

- [144] *Concert de Brandenburg núm. 4, en sol major, BWV 1049*
[Johann Sebastian Bach]

3.1.3. Si el títol d'obra és un nom propi que té traducció coneguda en català, cal posar el títol original entre parèntesis i en lletra cursiva al costat del català. Si es tracta

16. Agraïm a Marta Juncadella (1995) les valuoses indicacions que ens ha fet per a la redacció d'aquest epígraf.

17. En els exemples d'aquest epígraf 3.1 indiquem, per a una major claredat, l'autor de l'obra musical entre claudàtors sota el títol.

d'una peça cantada, és preferible de donar com a títol principal el de la llengua en què s'ha d'interpretar l'obra.

[145] *Les quatre estacions (Le quattro stagioni)*
[Antonio Vivaldi]

[146] *Die Zauberflöte (La flauta màgica)*
[Wolfgang Amadeus Mozart]

3.1.4. Si el títol d'obra no té una traducció coneguda, podem posar una traducció literal entre parèntesis i entre cometes, però en lletra rodona.

[147] *Kleine Nachtmusik* («Petita serenata nocturna»), K 525
[Wolfgang Amadeus Mozart]

3.1.5. Els noms de les tonalitats s'escriuen amb totes les lletres i amb el mateix tipus de lletra que la nota (*bemoll, sostingut*, etc.).

[148] *Masurca núm. 5, en si bemoll major, op. 7/1*
[Fryderyc Chopin]

[149] *Sonata per a piano núm. 4, en do sostingut menor, op. 27/2*, quasi una fantasia, «Clar de lluna»
[Ludwig van Beethoven]

3.1.6. Si el títol d'obra conté una denominació específica («Patètica», «Els rellotges», etc.), s'ha de compondre entre cometes i en rodona, i s'escriu al final de tot el títol, després d'una coma. Aquesta denominació, si no és catalana, generalment es tradueix al català.

[150] *Simfonia núm. 6, en si menor, op. 74*, «Patètica»
[Piotr I. Txaikovski]

[151] *Simfonia núm. 1*, «El Tità»
[Gustav Mahler]

3.1.7. El títol del fragment d'una obra s'escriu, en rodona, entre cometes i amb la inicial absoluta en majúscula.

[152] El «Kyrie» de la *Missa en do menor*, K 427
[Wolfgang Amadeus Mozart]

3.1.8. El nom del compositor, en rodona i amb les inicials en majúscula.

[153] Richard Strauss va compondre *Der Rosenkavalier (El cavaller de la rosa)*.

[154] «El fill de la gitana» és el títol de l'acte III d'*Il trovatore*, de Giuseppe Verdi.

3.1.9. El nom del lletrista s'escriu en rodona i amb les inicials en majúscula.

[155] *Arabella* és una comèdia lírica en tres actes, amb text d'Hugo von Hofmannsthal i música de Richard Strauss.

3.1.10. L'abreviació del catàleg i el número de l'obra han d'anar en lletra rodona i entre parèntesis, o bé en lletra rodona i després d'una coma. Si el catàleg no té nom, posem l'abreviatura *op.* (*opus*, 'obra'), que és preferible compondre en lletra cursiva, per tal com es tracta d'un mot llatí, però que també és admissible de compondre-la en lletra rodona, a fi que no es pugui confondre amb el títol.

[156] *Concert en re major, op. x*, núm. 3, P 155, «La cadenera», per a flauta, corda i baix continu
[Antonio Vivaldi]

- [157] *Sinfonia núm. 8 en si menor*, D 759, «Inacabada»
[Franz Peter Schubert]
[158] *Sonata per a violí i piano*, op. 6
[Emil Paur]

La llista de les abreviacions més usuals dels noms dels catàlegs (que es corresponen generalment amb el nom del recopilador) és la que figura en el quadre 6:¹⁸

QUADRE 6. Catàlegs d'obres musicals

Abreviació	Nom del catàleg	Autor
BuxWV	Buxtehude-Werke-Verzeichnis	(D. Buxtehude)
BWV	Bach-Werke-Verzeichnis	(J. S. Bach)
D	Deutsch	(F. Schubert)
G	Gérard	(L. Boccherini)
K	Köchel	(W. A. Mozart)
KV	Köchel Verzeichnis	(W. A. Mozart)
Pq (o F)	Pincherle (Fanna)	(A. Vivaldi)
RV	Ryom Verzeichnis	(A. Vivaldi)
SWV	Schütz-Werke-Verzeichnis	(H. Schütz)
Sz	Szabolcsi	(Béla Bartók)
Wq	Wetquenne	(C. Ph. E. Bach)

3.2. Les referències musicals en els programes

Les referències a obres musicals dins d'un programa segueixen les convencions gràfiques següents.

3.2.1. El títol de l'obra completa s'escriu en cursiva i amb la inicial absoluta en majúscula (pel que fa a altres aspectes del títol, v. també § 3.1.2 i 3.1.3).

- [159] *Serenata*, K 250, «Haffner»
[160] *Concert en sol major per a piano i orquestra*

3.2.2. El títol del fragment d'una obra s'escriu en rodona i amb la inicial absoluta en majúscula. S'acostuma a escriure sota el títol de l'obra, una mica més entrat.

- [161] *Missa en do menor*, K 427
Kyrie

3.2.3. El nom del compositor s'escriu en versaletes i amb les inicials en majúscula.

- [162] RICHARD STRAUSS *Der Rosenkavalier*
(El cavaller de la rosa)

18. a) Per bé que la majoria d'aquestes abreviacions corresponen a abreviatures, és preferible de considerar-les com a representacions simbòliques o com a sigles, la qual cosa ens estalvia d'haver-hi de fer servir el punt.

b) La «V» que apareix al final d'algunes d'aquestes abreviacions significa *Verzeichnis*, és a dir 'catàleg', en alemany.

3.2.4. El nom del lletrista s'escriu en rodona i amb les inicials en majúscula.

[163] GIUSEPPE VERDI *Il trovatore* (S. Cammarano)

3.2.5. L'abreviació del catàleg i el número de l'obra han d'anar en lletra rodona, entre parèntesis o després d'una coma. Si el catàleg no té nom, posem l'abreviatura *op.* (*opus*, 'obra'), que és preferible compondre en lletra cursiva. (Per a les equivalències de les abreviacions dels noms de catàlegs, v. 3.1.10.)

[164] *Tercera simfonia, en mi bemoll major, op. 55*

[165] *Missa en do menor, K 427*

3.2.6. Les disposicions més usuals dels textos dels programes és la dels quadres 7, 10 i 13 que segueixen.

Des del punt de vista tipogràfic, és essencial que es puguin distingir fàcilment el títol de l'obra completa, l'autor/ra i el títol de part d'obra, però és admissible també una distribució diferent dels tipus de lletra, per bé que les distribucions que considerem més adequades són les que oferim en aquesta proposta.

Vegem, doncs, uns quants exemples de disposició de text en els quadres 8, 9, 11, 12 i 14 que segueixen:

QUADRE 7. Model A de programa

NÚM. PART	
<i>Obra completa</i> , CAT XXX, ¹⁹ «DE» ²⁰ (L) ²¹	COMPOSITOR (AN-AM) ²²
Part d'obra	
Part d'obra	
Part d'obra	
Part d'obra	
Part d'obra	

QUADRE 8. Exemple núm. 1 del model A de programa

I PART	
<i>Simfonia núm. 36, en do major, K 425, «Linz»</i>	WOLFGANG AMADEUS MOZART (Salzburg, 1756 - Viena, 1791)
Adagio	
Allegro spiritoso	
Andante	
Minuetto	
Presto	

19. L'expressió «CAT XXX» es refereix a l'abreviació del catàleg i al número dins d'aquest. En comp-tes d'aquesta expressió, també hi pot aparèixer l'abreviatura *op.* i el número corresponent.

20. DE = Denominació específica (v. § 3.1.5).

21. L = Lletrista.

22. AN = Lloc, any de naixement: (*París, 1900*). AM = Lloc, any de mort: (*Londres, 1959*). El lloc és sempre optatiu.

QUADRE 9. Exemple núm. 2 del model A de programa

I PART	
<i>Arabella</i> (Hugo von Hofmannsthal)	RICHARD STRAUSS (1864-1949)
Acte I Acte II Acte III	

QUADRE 10. Model B de programa

NÚM. PART	
COMPOSITOR (AN-AM)	Obra completa (Lletrista) Obra completa (Lletrista) Obra completa (Lletrista) Obra completa (Lletrista)

QUADRE 11. Exemple núm. 1 del model B de programa

I PART	
RICHARD STRAUSS (Munic, 1864 - Garmisch-Partenkirchen, 1949)	<i>Don Juan</i> <i>Till Eulenspiegel</i> <i>Der Rosenkavalier</i> <i>Salomé: dansa</i> ²³

QUADRE 12. Exemple núm. 2 del model B de programa

II PART	
GIUSEPPE VERDI (1813-1901)	<i>Il trovatore</i> Acte I: El duel Acte II: La gitana Acte III: El fill de la gitana Acte IV: El suplici

23. Componem en lletra rodona el subtítol «dansa» perquè és part d'una obra completa.

QUADRE 13. Model C de programa

NÚM. PART	
Obra completa ²⁴	COMPOSITOR (AN-AM)
Obra completa	COMPOSITOR (AN-AM)
Obra completa	COMPOSITOR (AN-AM)

QUADRE 14. Exemple del model C de programa

III PART	
Paraules d'amor	JOAN MANUEL SERRAT (1943)
La vall del riu vermell	<i>Espiritual negre</i> ²⁵
El cant dels ocells	PAU CASALS (1876-1973)

4. Les referències bibliogràfiques de recursos electrònics

La pràctica cada vegada més freqüent de publicar monografies o parts de monografies en format electrònic, ha comportat la necessitat de regular la manera de citar aquestes publicacions. És un àmbit en què es fa difícil, de moment, establir orientacions clares i definitives, perquè, d'una banda, hi ha una gran casuística, i, de l'altra, perquè és un terreny en evolució constant.

Una mostra d'aquesta dificultat és el fet que l'Organització Internacional per a la Normalització (ISO, International Organization for Standardization) va publicar l'any 1997 la norma ISO 690-2, sobre referències bibliogràfiques (amb la part 2 dedicada als documents electrònics), però posteriorment va elaborar un document (amb l'última actualització del 22 d'agost de l'any 2002) amb exemples addicionals per elaborar un suplement a la norma esmentada, norma encara en preparació.

Així doncs, en llegir les orientacions que donem a continuació cal tenir en compte aquesta situació.

Pel que fa a la tipografia i la puntuació interna, valen en general les orientacions que donem al § 2.4.1; les especificitats queden recollides en els exemples que donem.²⁶ En el cas que calgui partir una adreça de correu electrònic o una adreça d'Internet a final de ratlla, es pot fer després d'una barra inclinada o d'un punt, abans de la rova o, com a últim recurs, abans d'un guionet o d'un guió baix. En cap cas no s'ha d'afegir un guionet al final de la ratlla superior.

[166a] * <[http://www.collections
canada.ca/tc46sq9/standard/690-2ex.htm](http://www.collections.canada.ca/tc46sq9/standard/690-2ex.htm)>

24. En els recitals de les corals, els orfeons i altres grups locals s'acostuma a compondre el títol de les obres completes en cursiva.

25. a) En les obres considerades anònimes s'acostuma a posar, si escau, alguna referència que situï la peça des del punt de vista de l'estil o de l'àmbit cultural a què es pot adscriure (*espiritual negre*, *tradicional catalana*, *popular suïssa*, etc.). En el cas que no es pugui fer cap mena d'adscripció, es posa el terme *anònim*.

b) En algunes peces populars es fa constar l'autor de l'harmonització mitjançant l'abreviatura *harm.* ('harmonització'), la qual se separa amb una coma del nom propi que la segueix. Sovint, però, es posa directament el nom de l'harmonitzador sense fer cap més indicació, com és el cas de l'última obra d'aquest exemple.

26. Vegeu també el capítol xxiii, § 2.4.1 - 2.4.3 i 2.9.3.

- [166*b*] * <<http://www.collectionscanada.ca/tc46sq9/standard/690-2ex.htm>>
 [166*c*] <<http://www.collectionscanada.ca/tc46sq9/standard/690-2ex.htm>>
 [166*d*] <<http://www.collectionscanada.ca/tc46sq9/standard/690-2ex.htm>>
 [166*e*] <<http://www.collectionscanada.ca/tc46sq9/standard/690-2ex.htm>>
 [167] <http://mediambient.gencat.net/cat/el_departament/cartografia/fitxes/habitats.jsp>
 [168*a*] * <Ampa3pins@yahoo
groups.com>
 [168*b*] <Ampa3pins
@yahoogroups.com>

4.1. Referències de textos electrònics, bases de dades i programes informàtics

Les dades que més habitualment apareixen en les referències de textos electrònics són les que segueixen a continuació. Cal tenir present, però, que els elements imprescindibles són, exclusivament: *a*) el títol (si és inventat, cal posar-lo entre claudàtors); *b*) l'expressió «[en línia]»; *c*) la localització, i *d*) la data de consulta (quadre 15).

QUADRE 15. Esquema de la referència d'un recurs electrònic

COGNOM, Nom sense abreujar; COGNOM, Nom sense abreujar; COGNOM, Nom sense abreujar. *Títol del recurs: Subtítol del recurs* [en línia]. Número d'edició o de versió. Lloc de publicació: Entitat editora, data de publicació (data de l'última actualització). <localització> [Consulta: data de consulta]. [Altra informació addicional]

- [169] ESTIVILL, Assumpció; URBANO, Cristòbal. *Com citar recursos electrònics* [en línia]. Versió 1.0. Barcelona: Escola Universitària Jordi Rubió i Balaguer de Biblioteconomia i Documentació, 24 juliol 1997. <<http://www.ub.es/biblio/citae.htm>> [Consulta: 30 maig 2006].

4.2. Referències de parts de textos electrònics, bases de dades i programes informàtics

Les dades que més habitualment apareixen en aquesta classe de referències són les que segueixen a continuació. Cal tenir present, però, que els elements imprescindibles són, exclusivament: *a*) el títol de la pàgina web concreta; *b*) l'expressió «A:»; *c*) el títol del lloc web (si és inventat, cal posar-lo entre claudàtors); *d*) l'expressió «[en línia]»; *e*) la localització, i *f*) la data de consulta (quadre 16).

QUADRE 16. Esquema de la referència de la part d'un recurs electrònic

COGNOM, Nom sense abreujar; COGNOM, Nom sense abreujar; COGNOM, Nom sense abreujar. «Títol de la pàgina web concreta». A: COGNOM, Nom sense abreujar. COGNOM, Nom sense abreujar. COGNOM, Nom sense abreujar. *Títol del recurs: Subtítol del recurs* [en línia]. Número d'edició o de versió. Lloc de publicació: Entitat editora, data de publicació (data de l'última actualització). <localització> [Consulta: data de consulta]. [Altra informació addicional]

- [170] «Comentaris als elements de les referències bibliogràfiques de recursos electrònics». A: *Com citar recursos electrònics* [en línia]. Versió 1.0. Barcelona: Escola Universitària Jordi Rubió i Balaguer de Biblioteconomia i Documentació, 24 juliol 1997. <<http://www.ub.es/biblio/citae.htm>> [Consulta: 10 gener 2001].
- [171a] SVENONIUS, Elaine. «References vs. added entries» [en línia]. A: *Authority Control in the 21st Century (1996: Dublin, Ohio). Authority Control in the 21st Century: an invitational conference: March 31 - April 1, 1996*. Dublin, Ohio: Online Computer Library Center (OCLC), 1996. <<http://www.oclc.org/oclc/man/authconf/svenoniu.htm>> [Consulta: 27 abril 1997].
- [172a] INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA. «Llista dels verbs catalans». A: *Gramàtica de la llengua catalana* [en línia]. Versió provisional. Vol. I. Barcelona. IEC, 2002. <<http://www.iecat.net/institucio/seccions/Filologica/gramatica/morfologia/llistaverbs.pdf>> [Consulta: 29 juny 2005].

Cal tenir en compte que l'adreça pot ser extremament llarga. En aquests casos, de vegades s'opta per buscar un punt accessible (fins a l'última barra inclinada, p. ex.), i a partir d'aquí indicar els passos que s'han de seguir per arribar a l'apartat concret fent precedir cada indicació del signe ↵. Per exemple, en l'adreça <http://www.oclc.org/oclc/man/authconf/svenoniu.htm>:

- [171b] <<http://www.oclc.org/oclc/man/authconf/>>
 ↵ Proceedings
 ↵ References vs. Added Entries. Elaine Svenonius - University of Maryland and University of California, Los Angeles
- [172b] <<http://www.iecat.net/institucio/seccions/Filologica/gramatica/default.asp>>
 ↵ Morfologia flexiva
 ↵ Llista dels verbs catalans

4.3. Referències de publicacions en sèrie electròniques completes

Aquest esquema s'aplica a les publicacions electròniques que s'editen en parts successives que van designades numèricament i/o cronològicament i que estan pensades perquè es publiquin de manera indefinida, tant si són accessibles en línia —Internet o altres xarxes—, com si estan en un suport informàtic tangible (disquet, cinta magnètica, CD-ROM, DVD-ROM, etc.). Les dades més habituals són les que figuren en el quadre 17.

QUADRE 17. Esquema de la referència d'una publicació en sèrie electrònica

COGNOM, Nom sense abreujar; COGNOM, Nom sense abreujar; COGNOM, Nom sense abreujar. *Títol* [tipus de suport]. Volum i/o número (data d'inici) - volum i/o número (data d'acabament). Lloc de publicació: Entitat editora, any d'inici - any d'acabament de la publicació. [Consulta: data de consulta].

- [173] ASSOCIATION FOR LIBRARY COLLECTIONS & TECHNICAL SERVICES. *ALCTS network news* [en línia]. Vol. 1, núm. 1 (13 maig 1991) - . Chicago: Association for Library Collections & Technical Services, 1991- . [Consulta: 27 abril 1997].

4.4. Referències d'articles i altres contribucions en publicacions en sèrie electròniques

Aquest esquema s'aplica a articles i altres contribucions en publicacions seriades electròniques que tenen un contingut unitari i independent del contingut de les altres parts del document font. Les dades més habituals són les del quadre 18.

QUADRE 18. Esquema de la referència de la part d'una publicació en sèrie electrònica

COGNOM, Nom sense abreujar; COGNOM, Nom sense abreujar; COGNOM, Nom sense abreujar. «Títol de la contribució». *Títol de la Publicació en Sèrie* [tipus de suport] [Lloc d'edició], volum i/o número (data). Núm. d'edició o versió. <localització de la part dins el document font> [Consulta: data de consulta].

- [174] CUERDA, José Luis. «Para abrir los ojos». A: *El País Digital* [en línia], núm. 371 (9 maig 1997). <<http://www.elpais.es/p/19970509/cultura/tesis.htm#uno>> [Consulta: 9 maig 1997].

4.5. Referències de sistemes electrònics de butlletins de notícies, llistes de discussió i de missatgeria

Aquest esquema recull els sistemes sencers de butlletins de notícies, de llistes de discussió i de missatges electrònics. No s'hi tracten els missatges electrònics que es publiquen en aquests sistemes. Les dades més habituals són les del quadre 19.

QUADRE 19. Esquema de la referència d'alguns sistemes electrònics

Títol [tipus de suport]. Lloc de publicació: Entitat editora, data de publicació. <localització> [Consulta: data de consulta].

- [175] *AUTOCAT* [en línia]. Buffalo, Nova York: s. n., 1990-. Llista de discussió <auto-cat@listserv.acsu.buffalo.edu> [Consulta: 12 maig 1997].

4.6. Referències de missatges electrònics

Aquest esquema s'aplica a missatges electrònics concrets que es distribueixen a través dels sistemes de l'apartat 4.5. Les dades més habituals són les del quadre 20.

QUADRE 20. Esquema de la referència d'un missatge electrònic

COGNOM, Nom sense abreujar; COGNOM, Nom sense abreujar; COGNOM, Nom sense abreujar <adreça electrònica de l'emissor del missatge>. «Títol (del missatge)» [tipus de suport]. A: *Títol* (del sistema on es publica el missatge). Numeració i/o localització del missatge dins el sistema (data, número del missatge). [Consulta: data de consulta].

- [176] LAWRENCE, DAVID C. <newgroups-request@uunet.uu.net>. «How to create a new usenet newsgroup» [en línia]. A: *Calls for newsgroups & announcements of same* (6 desembre 1996). [Consulta: 13 desembre 1996].

5. Bibliografia

- CANDÉ, Roland de. *Diccionari de la música*. Barcelona: Edicions 62, 1967.
The Chicago Manual of Style. 13 ed. Chicago; Londres: The University of Chicago Press, 1982.
Diccionari de la llengua catalana. 3a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1993.
Gran enciclopèdia catalana. 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1986-1989. 24 v.
Gran enciclopèdia de la música clàssica. Madrid: SARPE, 1980. 4 v.
INTERNATIONAL ORGANISATION FOR STANDARDISATION. «Documentation - Références bibliographiques: Contenu, forme et structure. ISO 690: 1987». *Recueil de normes ISO: 1. Documentation et information*. 3a ed. Ginebra: ISO, 1988, p. 431-443.
JANÉ, Albert. «L'editor». *Avui* (16 gener 1983).
MARTÍNEZ DE SOUSA, José. *Diccionario de tipografía y del libro*. 2a ed. Madrid: Paraninfo, 1981.
— *Diccionario de ortografía técnica: Normas de metodología y presentación de trabajos científicos, bibliológicos y tipográficos*. Madrid: Pirámide: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1987.
Règles de catalogage anglo-américaines. 2a impr. Mont-real: Asted, 1981.
SOLÀ, Joan. *Del català incorrecte al català correcte: Història dels criteris de correcció lingüística*. Barcelona: Edicions 62, 1977.
TERMCAT. *Metodologia del treball terminològic*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1990.
THE AMERICAN LIBRARY ASSOCIATION [et al.]. *Reglas de catalogación anglo-americanas*. 2a ed. Washington, DC; San José de Costa Rica: Organización de los Estados Americanos: Universidad de Costa Rica, 1983.
VALLS GORINA, Manuel. *Diccionario de la música*. Madrid: Alianza Editorial, 1971.

Bibliografia consultada especialment amb vista a la segona edició del MANUAL D'ESTIL

- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Diccionari de la llengua catalana*. 2a reimpr., corregida. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Palma: Moll; València: Edicions 3 i 4, 1997.
Regles angloamericanes de catalogació. 1a reimpr. [Vic]: Eumo; [Barcelona]: Biblioteca de Catalunya, 1988.

Bibliografia consultada especialment amb vista a la tercera edició del MANUAL D'ESTIL

- Com citar documents electrònics: Norma ISO 690-2. SO/TC 46/SQ 9 (1997)* [en línia]. A: Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Educació, 31 octubre 1997. <<http://www.xtec.es/satis/ra/isocat.htm>> [Consulta: 5 maig 2005].
ESTIVILL, Assumpció; URBANO, Cristóbal. *Com citar recursos electrònics* [en línia]. Versió 1.0. A: Barcelona: Escola Universitària Jordi Rubió i Balaguer de Biblioteconomia i Documentació, 24 juliol 1997. <<http://www.ub.es/biblio/citae.htm>> [Consulta: 5 maig 2005].
INTERNATIONAL STANDARD ORGANIZATION. *Excerpts from ISO draft international standard 690-2* [en línia]. Canadà: ISO, 1996. <<http://www.nlc-bnc.ca/iso/tc46sc9/690-2e.htm>> [Consulta: 5 maig 2005].
— *ISO 690-2: Exemples additionnels des références bibliographiques. Norme internationale ISO 690-2* [en línia]. Canadà: ISO, 8 agost 2002. <<http://www.collectionscanada.ca/iso/tc46sc9/standard/690-2fx.htm>> [Consulta: 30 juny 2005].
— *Report of the ISO/TC 46/SC 9 Ad Hoc Group meeting on the revision of ISO 690 and ISO 690-2. October 27, 2004 - Washington, DC* [en línia]. Canadà: ISO, 25 gener 2005. <<http://www.collectionscanada.ca/iso/tc46sc9/docs/sc9n402.pdf>> [Consulta: 30 juny 2005].
MESTRES, Josep M. [coord.]. *Criteris i altres materials per al llibre d'estil de l'Institut d'Estudis Catalans* [dossier de treball]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2003.
PONTIFICIA UNIVERSIDAD CATÓLICA DEL VALPARAÍSO. SISTEMA DE BIBLIOTECA. «Cómo citar publicaciones electrónicas. Norma internacional [de la] Organización Internacional de Normalización ISO 690-2». A: *Sistema de biblioteca*. Valparaíso: PUCV, 2005. <<http://biblioteca.ucv.cl/herramientas/citaselectronicas/>> [Consulta: 29 juny 2005].